

Специјалне библиотеке и библиотеке научноистраживачких института и установа у Републици Србији 2019–2022.

Бојана Вукотић
Народна библиотека Србије, Београд
bojana.vukotic@nb.rs

Сажетак

Рад се бави стањем и проблемима рада специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у Републици Србији у периоду од 2019. до 2022. године. Након дефинисања појма специјалне библиотеке, наведени су подаци о објављеним радовима који се баве проблемима специјалних библиотека. Посебан део текста посвећен је њиховој категоризацији. Затим се тема специјалних библиотека посматра кроз призму законских прописа – актуелног Закона о библиотечко-информационој делатности и Правилника о националним стандардима за обављање библиотечко-информационе делатности. Приказан је и преглед уписа специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у Централни регистар библиотека Србије 2001–2022, а посебно је коментарисано актуелно стање уписа у Централни регистар на дан 28. фебруара 2023. године. У следећем поглављу говори се о њиховој заступљености у бази Мрежа библиотека Србије у наведеном периоду. Затим је детаљно приказана категоризација специјалних библиотека у поменутој бази према врсти делатности организације у оквиру које библиотека ради. Посебно је детаљан преглед достављених статистичких података о специјалним библиотекама установа културе (музеји, архиви, заводи за заштиту споменика, позоришта...) – оне су најбројније и има их укупно 96, односно 36% од укупног броја специјалних библиотека. Уз преглед услова рада, у закључку се предлажу мере за њихово унапређење.

Кључне речи: Република Србија, специјалне библиотеке, библиотеке научноистраживачких института и установа, Мрежа библиотека Србије, регистрација библиотека, библиотечка статистика

Појам специјалне библиотеке

Уобичајено је да се под појмом *специјалне библиотеке* подразумева библиотека која није самостална установа културе или образовања, већ је организациони део неке друге радне организације. Притом је најчешће у питању библиотека са посебно профилисаном грађом и изворима, сагласно делатности рада матичне радне организације.

Овај тип библиотека није одувек називан специјалним – у литератури се појављују и термини: стручна библиотека, библиотека у саставу, специјална библиотека, техничко-информативни центар, научно-информативни центар, информационо-документациони центар, ИНДОК центар, ИНДОК служба, служба документације, техничка библиотека, специјализована библиотека, стручна индустријска библиотека, ИНДОК јединица.

Бројни су покушаји дефинисања појма специјалне библиотеке. Према UNESCO-вој дефиницији, „специјалне библиотеке су оне које одржава удружење, тела која пружају јавне услуге, парламент, истраживачка установа (осим института при универзитетима), академско друштво, струковна удружења, музеји, фирме, индустријски предузетници, привредне коморе итд. или друге организоване групе, а већи део њихових фондова се тиче одређене области или

тематике, нпр. природних наука, друштвених наука, пољопривреде, хемије, медицине, економије, инжењерства, права, историје“.¹

Овако формулисан појам специјалне библиотеке могао би се допунити и прецизирати одређењем професора Бранка Кнежевића у стручној монографији *Specijalno bibliotekarstvo*. Једну библиотеку сматрамо специјалном библиотеком: „1. ако је njen knjižni fond specijalizovan u okviru jedne nauke; 2. ако opslužuje specijalizovane klijente; 3. ако је njeno osoblje završilo specijaliziranu obuku u posebnoj predmetnoj oblasti ili metodologiji; 4. ако pruža specijalne i – obično pojedinačne, lične usluge; 5. ако се библиотека налази у саставу матичне организације чији примарни интерес није pružanje bibliotečkih usluga“.²

Преглед радова о специјалним библиотекама

У литератури о специјалним библиотекама на нашим просторима незаобилазна је помену-та монографија Бранка Кнежевића, у којој их аутор назива библиотекама „нарочите врсте“, које се разликују од оних општег типа.³

Бројни радови о специјалним библиотекама објављени су у часописима: *Библиошкар, Инфошека, Гласник Народне библиотеке Србије, (Панчевачко) Читалиште, Бележница, Савремена библиотека, Корак библиотеке* и другим, а специјалне библиотеке биле су тема многих излагања на стручним скуповима штампаним у зборницима радова (конференције Библиотечарског друштва Србије и други стручни скупови). Објављене анализе баве се разноврсним проблемима специјалних библиотека: дефинисањем појма специјалне библиотеке, категоризацијом, положајем у библиотечко-информационој делатности Републике Србије, применом смерница и стандарда, библиотечким фондовима, кадровима, библиотечким услугама и корисницима, библиотекама у установама појединих специјалних области, специјалним библиотекама појединих округа, градова или општина, као и појединачним специјалним библиотекама.

О специјалним библиотекама повремено су рађене анализе у оквиру Одељења за развој библиотечке делатности Народне библиотеке Србије, од којих треба издвојити следеће: *Документација о библиотекама и SR Србији. 2*,⁴ из 1971. године, и *Анализа о стању и положају високошколских и специјалних библиотека на подручју уже Србије*, из 1975.⁵

Посебно треба поменути радове библиотечара Одељења за унапређење библиотечке делатности Народне библиотеке Србије: *Специјалне библиотеке у Републици Србији: стање у 2003. години и приоритети развоја са предлогом мера за унапређење рада* (2005),⁶ *Савремена технологија велики изазов: серијске публикације у специјалним библиотекама у Републици Србији од 2000. до 2005. године* (2007),⁷ *Ка дефиницији и типологији специјалних библиотека* (2008)⁸ и *Смернице за специјалне библиотеке: домаћа пракса и међународни контекст* (2011)⁹ Драгана Милуновић,

¹ UNESCO, “Recommendation concerning the international Standardization of Library Statistics”, preuzeto 30. 3. 2023, <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/recommendation-concerning-international-standardization-library-statistics>.

² Branko V. Knežević, *Specijalno bibliotekarstvo* (Београд: Трбник, 2002), 5–6.

³ Исто, 3.

⁴ *Dokumentacija o bibliotekama i SR Srbiji. 2, Naučne i stručne biblioteke* (Београд: Народна библиотека SR Србије, 1971).

⁵ *Анализа о стању и положају високошколских и специјалних библиотека на подручју уже Србије* (Београд: Народна библиотека SR Србије, 1975).

⁶ Драгана Милуновић, „Специјалне библиотеке у Републици Србији: стање у 2003. години и приоритети развоја са предлогом мера за унапређење рада“, *Инфошека* год. 6, бр. 3 (2005): 209–215.

⁷ Драгана Милуновић, „Савремена технологија велики изазов: серијске публикације у специјалним библиотекама у Републици Србији од 2000. до 2005. године“, *Панчевачко читалиште* год. 6, бр. 10 (2007): 72–75.

⁸ Драгана Милуновић, „Ка дефиницији и типологији специјалних библиотека“, *Бележница* год. 10, бр. 19 (2008): 4–6.

⁹ Драгана Милуновић, „Смернице за специјалне библиотеке: домаћа пракса и међународни контекст“, у *Стандардизација и квалитет библиотечких услуга* (Београд: Библиотечарско друштво Србије, 2011).

као и *Специјалне библиотеке у Србији: категоризација и анализа* (2009),¹⁰ *Специјалне библиотеке у установама културе – стање и проблеми* (2009)¹¹ и *Специјалне библиотеке у установама здравствене и социјалне заштите* (2010)¹² Марине Митрић.

Све анализе допринеле су прецизирању терминологије и категоризацији ових библиотека, дале су ближу слику о условима рада и резултатима њиховог пословања, а свакако су и значајано утицале на одредбе стандарда за рад специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института.

Категоризација специјалних библиотека

Бранко Кнежевић специјалне библиотеке разврстава на следећи начин: „Специјалне библиотеке могу бити при: професионалним и трговачким асоцијацијама и друштвима; банкама, осигуравајућим друштвима, рекламним агенцијама, издавачким, новинарским и сличним агенцијама; богословским школама, црквама и религиозним организацијама; грађевинским, архитектонским и другим проектним пословима; историјским, генеолошким и другим сличним друштвима; индустријским и акционарским друштвима која се баве производњом добара и материјала; уџеним друштвима; медицинским факултетима, болницама и медицинским друштвима; војним установама; музејима; музичким организацијама и друштвима; државним агенцијама федерације, државе, земље и градским нивоима; затворима; приватним и научним организацијама; правним факултетима, адвокатским фирмама, државним и локалним адвокатским коморама.“¹³

Драгана Милуновић у часопису *Бележница* 2008. године предлаже следећу типологију специјалних библиотека, и то према типу организације у чијем саставу се налазе: библиотеке у саставу државних органа, јавних предузећа, јавних установа, привредних друштава, верских заједница, удружења грађана.¹⁴

Марина Митрић у часопису *Инфошека* 2009. године, према секцијама у оквиру асоцијације IFLA (парламентарне библиотеке, библиотеке у области друштвених наука, географије и картографије, науке и технологије, здравства и биомедицине, уметности, генеалогичке и историје и библиотеке у области права), а имајући у виду и Међународни стандард ISO, разликује следеће типове специјалних библиотека: специјалне библиотеке у научним и научноистраживачким организацијама, установама културе, државним органима, установама здравствене и социјалне заштите, привредним субјектима (предузећима) различитих делатности и у организацијама које представљају различите облике удруживања грађана (удружења и друге невладине организације, задужбине и фондације, политичке организације), специјалне библиотеке у осталим организацијама.¹⁵

Специјалне библиотеке у Закону о библиотечко-информационој делатности

У ранијим анализама о раду специјалних библиотека указује се на језичку непрецизност у дефинисању овог термина у тада важећем *Закону о библиотечкој делатности Републике Србије: „организационе јединице других организација које обављају библиотечку делатност“*.¹⁶

¹⁰ Марина Митрић, „Специјалне библиотеке у Србији: категоризација и анализа“, *Инфошека* год. 10, бр. 1/2 (2009): 35–49.

¹¹ Марина Митрић, „Специјалне библиотеке у установама културе – стање и проблеми“, *Савремена библиотека* год. 21, бр. 26 (2009): 41–48.

¹² Марина Митрић, „Специјалне библиотеке у установама здравствене и социјалне заштите“, *Библиошекар* год. 52, бр. 1/4 (2010): 71–86.

¹³ Кнежевић, *Специјално библиотечарство*, 34–35.

¹⁴ Милуновић, „Ка дефиницији и типологији специјалних библиотека“: 5.

¹⁵ Митрић, „Специјалне библиотеке у Србији: категоризација и анализа“: 38.

¹⁶ *Службени гласник РС* 34/94

Важећим Законом о библиотечко-информационој делатности из 2011. године специјалне библиотеке су прецизније дефинисане – сагласно члану 12: „Библиотеке се могу образовати и као организационе јединице других установа, организација, удружења и других правних лица“; ове библиотеке помињу се и у члану 13, у ком су наведени сви типови библиотека: „национална библиотека, јавна библиотека, школска библиотека, високошколска библиотека, универзитетска библиотека, библиотека научноистраживачког института и установе, специјална библиотека, као и информациони центри при другим установама, организацијама или удружењима“¹⁷ (подвукла Б. В.). У односу на ранији Закон (1994), овим се као посебан тип издваја библиотека научноистраживачког института и установе.

Смернице и стандарди за специјалне библиотеке

У време када су публиковане наведене, раније анализе о специјалним библиотекама, још увек су „били на снази“ Југословенски стандарди за специјалне библиотеке,¹⁸ донети на VI скупштини Савеза друштава библиотекара Југославије у Сарајеву октобра 1975. године. Неко време биле су у употреби и Смернице за специјалне библиотеке у Републици Србији,¹⁹ које су усвојили управни одбори Библиотекарског друштва Србије, Заједнице матичних библиотека Србије, Народне библиотеке Србије и Библиотеке Матице српске априла 2010. године.

У сагласности са важећим Законом о библиотечко-информационој делатности, Министар културе и информисања донео је Правилник о националним стандардима за обављање библиотечко-информационе делатности²⁰ (2013).

Новим Правилником о националним стандардима прописују се национални стандарди за обављање библиотечко-информационе делатности јавних, школских, специјалних, високошколских и универзитетских библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа (подвукла Б. В.).

У одељку „III. Специјалне библиотеке“ наводи се да „специјална библиотека може бити образована као посебна организациона јединица у државним органима, органима територијалне аутономије и јединица локалне самоуправе, у јавним службама, привредним друштвима, политичким организацијама, верским заједницама, удружењима и код других правних и физичких лица.“

Правилник садржи посебан део намењен библиотекама научноистраживачких института и установа, „V. Библиотеке научноистраживачких института“: „Библиотеке научноистраживачких института и установа су самосталне библиотеке или библиотеке у саставу научноистраживачких института и установа које обухватају одређену научну дисциплину или област знања, односно подручје специјалне делатности“.²¹

Наведени стандарди одређују врсте послова и активности специјалних и научних библиотека и препоручују вредности у погледу услова и ресурса (простор, библиотечка опрема, библиотечко-информациони стручњаци, библиотечко-информациона грађа).

Број специјалних библиотека у Републици Србији

Број специјалних библиотека у Републици Србији креће се око 250, што представља око 12% укупног броја регистрованих библиотека. У Табели 1 приказан је преглед уписа специјалних

¹⁷ „Закон о библиотечко-информационој делатности“, *Службени гласник* бр. 52 (2011) и 78 (2021).

¹⁸ „Југословенски стандарди за специјалне библиотеке“, *Библиошкар* год. 27, бр. 5/6 (1975): 584–589.

¹⁹ „Смернице за специјалне библиотеке у Републици Србији“, *Библиошкар* год. 52, бр. 1/4 (2010): 219–229.

²⁰ „Правилник о националним стандардима за обављање библиотечко-информационе делатности“, *Службени гласник* бр. 39 (2013).

²¹ Исто.

библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у Централни регистар библиотека Србије 2001–2022, који садржи и њихов проценат у укупном броју регистрованих библиотека.

Табела 1. Преглед уписа специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у Централни регистар библиотека Србије 2001–2022.

Година	1	2	3
2001.	199	1868	10.65
2002.	223	1945	11.47
2003.	228	1945	11.72
2004.	231	2004	11.53
2005.	232	2011	11.54
2006.	243	2028	11.98
2007.	165	1779	9.27
2008.	167	1791	9.32
2009.	259	2086	12.42
2010.	253	2073	12.20
2011.	232	2076	11.18
2012.	236	2088	11.30
2013.	245	2109	11.62
2014.	245	2125	11.53
2015.	246	2131	11.54
2016.	249	2142	11.62
2017.	253	2160	11.71
2018.	259	2182	11.87
2019.	263	2191	12.00
2020.	264	2194	12.03
2021.	265	2198	12.06
2022.	265	2217	11.95

1. Број регистрованих специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа;
2. Укупан број регистрованих библиотека;
3. Процент специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у укупном броју регистрованих библиотека.

Из неких претходних истраживања може се утврдити број специјалних библиотека у Републици Србији: крајем 70-их година мрежу специјалних библиотека на територији Србије чиниле су 334 библиотеке;²² у Централни регистар библиотека, закључно са 31. 12. 2008. године, уписано је укупно 259 специјалних библиотека (49 у Војводини, 209 у централној Србији и једна на Косову и Метохији).²³

На основу непосредног искуства, Драгана Милуновић у раду о броју специјалних библиотека пише: „Може се основано претпоставити да је број специјалних библиотека уписаних у Централни регистар (значајно) мањи од стварног стања, односно да библиотеке из различитих разлога (неинформисаност, немар, избегавање законских обавеза, општа запуштеност библиотеке, честе друштвене и статусне промене) не подносе пријаве за упис у евиденцију библиотека код своје матичне библиотеке, односно код Народне библиотеке Србије.”²⁴ Она даље указује и на процес транзиције који угрожава положај специјалних библиотека и често доводи до њиховог гашења. У овом процесу најбоље су се одржале оне које су биле формиране при државним установама, пре свега при установама културе.

У Табели 2 приказан је преглед уписа специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у Централни регистар библиотека Србије на дан 28. фебруара 2023. године: уписано је укупно 265 специјалних библиотека, што представља 12% укупног броја библиотека регистрованих на територији Републике Србије, односно 81% у односу на број специјалних библиотека (327) планираних за упис у 2023. години. У централној Србији регистрована је 201 (76%) специјална библиотека, а 64 (24%) на територији АП Војводина. Највећи је број специјалних библиотека у граду Београду (151) – матична јавна библиотека, односно Библиотека града Београда уписала је њих 68, а Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ 83. У централној Србији (не рачунајући град Београд и библиотеке под матичношћу Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“), највећи број специјалних библиотека уписан је у Мачванском округу – укупно осам. Највећи број специјалних библиотека у Војводини уписан је у Јужнобанатском округу, укупно 23 (20 у Градској библиотеци у Новом Саду и три у Библиотеци Матице српске).

Табела 2. Преглед уписа специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у Централни регистар библиотека Србије (28. 2. 2023)

Округ/матична библиотека	1	2	3	4	5
1. Севернобачки округ, ГБ Суботица	7	54	12.96	7	100.00
2. Средњобанатски округ, ГНБ Зрењанин	6	76	7.89	6	100.00
3. Севернобанатски округ, НБ Кикинда	7	55	12.73	7	100.00
4. Јужнобанатски округ, ГБ Панчево	6	71	8.45	7	85.71
4а. Јужнобанатски округ, ГБ Вршац	2	41	4.88	2	100.00
5. Западнобачки округ, ГБ Сомбор	7	68	10.29	7	100.00
6. Нови Сад, ГБНС	20	130	15.38	32	62.50
Нови Сад, БМС	3	52	5.77	3	100.00
7. Сремски округ, Б Сремска Митровица	6	82	7.32	7	85.71
Војводина	64	630	10.16	78	82.05

²² Зорка Станковић, „Улога и значај оснивања Заједнице специјалних библиотека Србије”, *Библиошекар* бр. 1/3 (1979): 146.

²³ Митрић, „Специјалне библиотеке у Србији: категоризација и анализа”: 36.

²⁴ Милуновић, „Специјалне библиотеке у Републици Србији: стање у 2003. години и приоритети развоја са предлогом мера за унапређење рада”: 211.

8. Мачвански округ, НБ Шабац	8	80	10.00	9	88.89
9. Колубарски округ, МБ Ваљево	2	45	4.44	2	100.00
10. Подунавски округ, НБ Смедерево	2	54	3.70	6	33.33
11. Браничевски округ, НБ Пожаревац	0	52	0.00	2	0.00
12. Шумадијски округ, НБ Крагујевац	3	71	4.23	4	75.00
13. Поморавски округ, НБ Јагодина	4	67	5.97	6	66.67
14. Борски округ, НБ Бор	3	44	6.82	3	100.00
15. Зајечарски округ, МБ Зајечар	3	36	8.33	3	100.00
16. Златиборски округ, НБ Ужице	6	86	6.98	9	66.67
17. Моравички округ, НБ Чачак	3	59	5.08	4	75.00
18. Рашки округ, НБ Краљево	6	79	7.59	8	75.00
19. Расински округ, НБ Крушевац	5	57	8.77	6	83.33
20. Нишавски округ, НБ Ниш	2	77	2.60	5	40.00
21. Топлички округ, НБ Прокупље	0	19	0.00	1	0.00
22. Пиротски округ, НБ Пирот	0	19	0.00	2	0.00
23. Јабланички округ, НБ Лесковац	2	50	4.00	3	66.67
24. Пчињски округ, НБ Врање	1	63	1.59	3	33.33
30. Београд, БГБ	68	386	17.62	88	77.27
Београд, УБСМ	83	242	34.30	85	97.65
БГБ + УБСМ	151	628	24.04	173	87.28
Централна Србија	201	1587	12.67	249	80.72
Војводина + Централна Србија	265	2217	11.95	327	81.04

1. Број регистрованих специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа;
2. Укупан број регистрованих библиотека;
3. Процент специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у укупном броју регистрованих библиотека;
4. Број планираних уписа специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у Централни регистар библиотека;
5. Процент уписа специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у односу на планирани.

Специјалне библиотеке у бази Мрежа библиотека Србије (МБС)

База података Мрежа библиотека Србије (МБС) намењена је прикупљању, обради и статистичкој презентацији података о библиотекама у Србији. Иновирана је 2019. године и том приликом је измењена категоризација специјалних библиотека. Статистички подаци о заступљености специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у бази Мрежа библиотека Србије у периоду 2019–2021. приказани су у Табели 3.

Табела 3. Заступљеност специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у бази Мрежа библиотека Србије (МБС) у периоду 2019–2021.

Година	1	2	3	4	5
2019.	23	94	117	263	44.49
2020.	27	105	132	264	50.00
2021.	26	94	120	265	45.28

1. Анкете библиотека научноистраживачких института и установа;
2. Анкете специјалних библиотека;
3. Укупне анкете специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа;
4. Број специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа уписаних у централни регистар МБС;
5. Процент анкета специјалних библиотека и библиотека научноистраживачких института и установа у бази МБС.

Категоризација специјалних библиотека предложена у часопису *Инфошека* 2009. године,²⁵ уз извесне измене и допуне и сагласно Међународном стандарду ISO 2789,²⁶ примењена је у иновираној апликацији МБС базе. У оквиру основних података о специјалној библиотеци укључени су и они о установи/организацији у чијем саставу се налази – према основној делатности установе/организације, специјалне библиотеке су сврстане у следеће категорије: библиотека државне управе (укључујући агенције и међународне организације), установе културе (музеји, архиви, заводи за заштиту споменика, позоришта...), здравствене/медицинске установе или установе социјалне заштите, библиотека у организацијама које представљају различите облике удруживања грађана (стручна друштва и удружења, задужбине и фондације, друге невладине организације и удружења грађана, те политичке организације), у привредним субјектима (предузећима) различитих делатности, банкама и трговинским фирмама, медијска библиотека, библиотека у предшколским установама, домовима за ученике, студентским домовима и другим установама образовања из области ученичког и студентског стандарда, библиотека верске заједнице или других религијских организација, друга специјална библиотека.

У иновираној МБС бази, научне библиотеке се издвајају из специјалних као нови тип библиотека (на основу типологије библиотека према *Закону о библиотечко-информационој делатности* и издвојених стандарда за библиотеке научноистраживачких института према Правилнику о националним стандардима).

Према врсти делатности организације у оквиру које ради специјална библиотека, у укупном броју специјалних библиотека најбројније су оне при установама културе (музеји, архиви, заводи за заштиту споменика, позоришта...) – има их укупно 96, то јест 36% укупног броја (48 библиотека у музејима, 24 у архивима, по девет у заводима за заштиту споменика и у позориштима, по три у галеријама и у осталим установама културе). О стању и проблемима специјалних библиотека у установама културе говори анализа Марине Митрић.²⁷

Најбројније међу специјалним библиотекама у установама културе су библиотеке у музејима (48): у Београду – Народни музеј Србије, Музеј Југославије, Музеј града Београда, Музеј савремене уметности, Музеј примењене уметности, Музеј позоришне уметности, Музеј афричке уметности, Етнографски музеј, Педагошки музеј, Природњачки музеј, Музеј науке

²⁵ Митрић, „Специјалне библиотеке у Србији: категоризација и анализа“: 35-49.

²⁶ SRPS ISO 2789:2008. *Informacije i dokumentacija – Međunarodna bibliotečka statistika* (Београд: Институт за стандардизацију Србије, 2008).

²⁷ Митрић, „Специјалне библиотеке у установама културе – стање и проблеми“: 41–48.

и технике, Музеј Николе Тесле, Музеј ваздухопловства, Железнички музеј, Војни музеј, Музеј жртва геноцида; у Новом Саду – Музеј Војводине, Музеј града Новог Сада, Позоришни музеј Војводине; градски, народни или завичајни музеји у Суботици, Зрењанину, Кикинди, Сенти, Панчеву, Вршцу, Сомбору, Сремској Митровици, Руми, Шапцу, Ваљево, Смедереву, Смедеревској Паланци, Крагујевцу, Јагодини, Параћину, Зајечару, Неготину, Ужицу, Чачку, Горњем Милановцу, Краљево, Новом Пазару, Крушевцу, Нишу и Лесковцу, Музеј наивне уметности у Јагодини, Музеј рударства и металургије у Бору, музеј на отвореном „Старо село“ (Сирогојно).

Бројне су и библиотеке у архивима (24): у Београду – Државни архив Србије, Архив Југославије, Историјски архив Београда; у Новом Саду – Архив Војводине, Историјски архив града Новог Сада; историјски архиви у Суботици, Зрењанину, Кикинди, Сенти, Сомбору, Сремској Митровици, Шапцу, Ваљево, Смедереву, Смедеревској Паланци, Крагујевцу, Јагодини, Зајечару, Неготину, Ужицу, Чачку, Краљево, Крушевцу и Нишу.

У укупном броју специјалних библиотека налази се 20 библиотека државне управе (укључујући агенције и међународне организације), и то у оквиру следећих органа: Народна скупштина Републике Србије, Управа за заједничке послове републичких органа, Уставни суд Србије, Више јавно тужилаштво, Министарство финансија – пореска управа, Републички завод за статистику, Републички геодетски завод, Републички сеизмолошки завод, Директорат цивилног ваздухопловства Републике Србије, Дирекција за мере и драгоцене метале, Завод за интелектуалну својину, Градска управа града Београда, Урбанистички завод Београда, Београдски центар за безбедносну политику, Астрономска опсерваторија (Београд), Покрајински секретаријат за културу, информисање и односе са верским заједницама, Завод за урбанизам Војводине, Скупштина града Новог Сада, Виши суд у Новом Саду.

Међу специјалним библиотекама, 18 библиотека налази се у здравственим установама или установама социјалне заштите. О библиотекама у установама здравствене и социјалне заштите говори већ наведена анализа Марине Митрић.²⁸

При разним удружењима грађана (стручна друштва и удружења, задужбине и фондације, друге невладине организације и удружења грађана, политичке организације) своју делатност обавља девет специјалних библиотека, десет библиотека као организационе јединице у привредним субјектима (предузећима) различитих делатности, банкама и трговинским фирмама, осам у предшколским установама, домовима за ученике, студентским домовима и другим установама образовања из области ученичког и студентског стандарда, једна библиотека верске заједнице (Савез јеврејских општина) и једна неразврстана (друга специјална библиотека) – библиотека Казнено-поправног завода у Сремској Митровици.

Библиотеке у научноистраживачким организацијама и установама нису разврставане у МБС бази. Осим тога, статистички подаци класификовани су према надлежној матичној библиотеци која их доставља па је један број библиотека у институтима сврстан у научне библиотеке (оне које су у надлежности Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“), док су као специјалне библиотеке категорисане библиотеке института у надлежности матичних јавних библиотека. Према делатности установа, у овај тип се може уврстити око 70 библиотека. Највећи број налази се у Београду и Новом Саду, али их има и у Крагујевцу, Бору, Чачку, Крушевцу, Нишу и у Смедеревској Паланци.

Услови рада специјалних библиотека

Општа је појава да библиотеке, посебно „мале“ какве су специјалне, раде у изузетно тешким условима, у недовољном и неадекватном простору, где су угрожени и фондови и запослени. На срећу, има и светлих примера – библиотека које раде у одличним условима и

²⁸ Митрић. „Специјалне библиотеке у установама здравствене и социјалне заштите“: 71–86.

користе најсавременију опрему, а корисницима омогућавају приступ савременим електронским изворима. У већ поменутој анализи Марине Митрић наведена је Библиотека Института за нуклеарне науке у Винчи као пример успешне и развијене специјалне библиотеке.²⁹

И поред извесних унапређења у регулисању статуса специјалних библиотека у Републици Србији, и даље је неопходно инсистирати код матичних библиотека на редовном упису у Централни регистар Народне библиотеке Србије, као и на редовном достављању потпуних статистичких података за базу Мрежа библиотека Србије. У посматраном периоду достављена су 53 записника о надзору над стручним радом специјалних библиотека (од тога је 28 доставила Матична служба Библиотеке града Београда). Они дају јаснију и прецизнију општу слику о овом типу библиотека, као и о појединачним специјалним библиотекама и добра су основа предлога мера за унапређење њиховог рада.

Мере за унапређење рада

Већина специјалних библиотека ради у веома скромним просторним условима, са неадекватном библиотечком и информационом опремом и недовољним бројем запослених. Положај једног броја специјалних библиотека доведен је у питање променом система власничких односа, а рад оних које су се одржале угрожен је недовољним приливом материјалних средстава.

За развијање и унапређивање стручног рада у специјалним библиотекама и интензивнији утицај на њихове осниваче ради побољшања статуса и положаја библиотека у матичним установама, неопходно је применити одредбе националних стандарда који прописују неопходне услове за обављање библиотечно-информационе делатности свих типова библиотека.

Правилник о националним стандардима у одељку III („Специјалне библиотеке“) и V („Библиотеке научноистраживачких института“) рад ових библиотека регулише кроз одредбе о врстама послова и активности, условима и ресурсима.

У првом делу стандарда говори се о организацији стручног рада, при чему се набрајају све делатност библиотеке, уз посебно наглашавање специфичности у раду специјалних библиотека.

За унапређење рада посебно треба обратити пажњу на друго подручје стандарда у којем су дефинисани препоручени услови и ресурси у вези са простором, библиотечком и информационом опремом, библиотечно-информационим стручњацима и библиотечно-информационом грађом.

Литература и извори:

1. *Analiza o stanju i položaju visokoškolskih i specijalnih biblioteka na području uže Srbije*. Beograd : Narodna biblioteka SR Srbije, 1975
2. *Dokumentacija o bibliotekama u SR Srbiji. II. Naučne i stručne biblioteke*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1971.
3. „Jugoslovenski standardi za specijalne biblioteke“. *Bibliotekar* god. 27, br. 5/6 (1975): 584–589.
4. Knežević, Branko B. *Specijalno bibliotekarstvo*. Beograd: Trebnik, 2002.
5. Milunović, Dragana. „Ka definiciji i tipologiji specijalnih biblioteka“. *Beležnica* god. 10, br. 19 (2008): 4–6
6. Milunović, Dragana. „Savremena tehnologija veliki izazov: serijske publikacije u specijalnim bibliotekama u Republici Srbiji od 2000. do 2005. godine“. *Pančevačko čitalište* god. 6, br. 10 (2007): 72–75.
7. Milunović, Dragana. „Specijalne biblioteke u Republici Srbiji: stanje u 2003. godini i prioriteti razvoja sa predlogom mera za unapređenje rada“. *Infoteka* god. 6, br. 3 (2005): 209–215.

²⁹ Исто: 36.

8. Milutinović, Dragana. „Smernice za specijalne biblioteke: domaća praksa i međunarodni kontekst”. U *Standardizacija i kvalitet bibliotečkih usluga*. Beograd: Bibliotekarsko društvo Srbije, 2011.
9. Mitrić, Marina. „Specijalne biblioteke u Srbiji: kategorizacija i analiza”. *Infoteka* god. 10, br. 1/2 (2009): 35–49.
10. Mitrić, Marina. „Specijalne biblioteke u ustanovama kulture – stanje i problemi”. *Savremena biblioteka* god. 21, br. 26 (2009): 41–48.
11. Mitrić, Marina. „Specijalne biblioteke u ustanovama zdravstvene i socijalne zaštite”. *Bibliotekar* god. 52, br. 1/4 (2010): 71–86.
12. „Pravilnik o nacionalnim standardima za obavljanje bibliotečko-informacione delatnosti”. *Službeni glasnik* br. 39 (2013).
13. „Smernice za specijalne biblioteke u Republici Srbiji”. *Bibliotekar* god. 52, br. 1/4 (2010): 219–229.
14. SRPS ISO 2789:2008. *Informacije i dokumentacija – Međunarodna bibliotečka statistika*. Beograd: Institut za standardizaciju Srbije, 2008.
15. Stanković, Zorka. „Uloga i značaj osnivanja Zajednice specijalnih biblioteka Srbije”. *Bibliotekar* br. 1/3 (1979):146.
16. Statistički podaci koje su matične biblioteke dostavile Narodnoj biblioteci Srbije za bazu *Mreža biblioteka Srbije* za godine 2019–2021.
17. UNESCO. “Recommendation concerning the international Standardization of Library Statistics”. Preuzeto 30. 3. 2023. <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/recommendation-concerning-international-standardization-library-statistics>.
18. Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti. *Službeni glasnik* br. 52 (2011) i 78 (2021).

Special libraries and libraries of science and research institutes and institutions in the Republic of Serbia 2019–2022

Summary

The paper deals with the state and the issues of special libraries and libraries of science and research institutes and institutions in the Republic of Serbia between 2019 and 2022. After efforts to define the concept of special libraries, the paper lists published papers dealing with the issues of special libraries. A separate part of the paper is devoted to the problem of categorization of special libraries. Further, the topic of special libraries is viewed through the prism of the legislature – the current Law on library and information work and the Rulebook on the national standards for performing the library and information work. The overview of registration of special libraries and libraries of science and research institutes and institutions into the Central Registry on February 28, 2023, is also provided. The following chapter is about representation of special libraries and libraries of science and research institutes and institutions in the Network of Libraries of Serbia database in the mentioned timeframe. Afterwards, the paper presents a detailed categorization of special libraries in the Network of Libraries of Serbia database based on the type of activity of the organization to which the library belongs. The overview of submitted statistical data on special libraries of cultural institutions (museums, archives, institutes for protection of monuments, theaters, etc.) is particularly detailed – these libraries are the most numerous at 96 and make up 36% of the total number of special libraries. Along with the overview of the working conditions of special libraries, the conclusion also suggests possible measures to improve their work.

Keywords: special libraries, libraries of science and research institutes and institutions, Republic of Serbia, library registration, library statistics

Примљено: 7. марта 2023.
Исправке рукописа: 25. марта 2023.
Прихваћено за објављивање: 29. марта 2023.